

Dragoljub Todorović, *Knjiga o Ćosiću*, izd. "Treći milenijum",
Beograd 2005, 368.

Advokat Dragoljub Todorović (1948) autor je ove izazovne knjige o Dobrici Ćosiću – Gedži, kontroverznoj ličnosti, plodnom piscu, političaru, ambicioznom i uticajnom teoretičaru srpske nacionalne orijentacije, dugo čovjeku iz sjene o kome je izuzetno mnogo pisano, koji je "uspio" da epskom patetikom i literarnom zavodljivošću svojih političkih poruka svoja djela pretoči u stvarnost, da mnoge ljude povuče za sobom. Ćosić je napisao da je u svijet stupio "u prtenim gaćama, bosonog i u svinjskim opancima, sa bolešljivim okom i strahom od grada". U knjizi je fokusirano Ćosićevo djelovanje do raspada SFRJ i njegovog imenovanja za predsjednika nove, srpske "Jugoslavije", bez obzira na sve njegove ranije tvrdnje da je upravo, dva puta stvarana Jugoslavija bila "tamnica naroda", najstrašniji "poraz u miru", "tragična zabluda srpskog naroda, koji gubi u miru ono što je dobio u ratu". Bio je predsjednik SRJ (1992-1993), u vrijeme kada su izvršeni najveći zločini u BiH, za šta snosi i komandnu odgovornost. U Ženevi je u septembru 1992. postigao dogovor sa dr. Franjom Tuđmanom, predsjednikom Republike Hrvatske, da "sve učine, ne samo da omoguće već i preporuče dobrovoljno i civilizovano premeštanje (stanovništva) kako bi rešili probleme u krajevima gde je ugrožen opstanak neke zajednice, bilo u Srbiji, bilo u Hrvatskoj", što je 1995. imalo za direktnu posljedicu egzodus Srba iz Hrvatske. Karl Poper je upozoravao da se treba čuvati lažnih proroka koji imaju rješenja za sve, naročito ako imaju i topove za podrške svojim stavovima. Etnički nacionalizmi u istočnoj Evropi jesu i posljedica nastojanja da se ostvare partikularni interesi frustriranih intelektualaca.

"Fenomen" Dobrice Ćosića je paradigmatičan slučaj za duhovno shvatanje jedne dugovječne mentalne matrice. On je nazivan "ocem moderne nacionalne svesti kod Srba", "srpskim Atlasom", jednim od ljudi "koji su uticali na formiranje kolektivne svesti u svojim knjigama", ali i tragičnim interpretatorom "kajmakčalanske istorije", "glavnim ideologom obnovljenog nacionalnog projekta", "patrijarhom srpskog nacionalizma", "rodonačelnikom epistolarne diplomatije", "piscem pismareke", "akademikom-kalemarom", "zlim demijurgom istorije". Rodoljub Čolaković je u Ćosiću vidio ličnost bez ozbiljnijeg teorijskog utemeljenja: "Uobražen, smatra da svojim pisanjem vrši veliku misiju, samozvani zaštitnik srpske nacije i miljenik

UDB-e. U suštini seljak nacionalista, ne veruje u radničku klasu, batrga se, jadikuje, uzbuđuje, jer svetu ne ide tako kako je on to kao seljačić skojevac zamišljao”. Todorovićeve knjige obiluje citatima koji ilustruju ne samo ime i djelo D. Čosića već i vrijeme i prilike u kojima se on uzdizao. Autor je veoma oštar u analizama i ocjenama djelovanja Dobrice Čosića i intelektualnog kruga oko njega.

Razočaran krahom koncepta unitarne Jugoslavije i integralnog jugoslavenstva, detronizacijom Aleksandra Rankovića kao simbola takve Jugoslavije, s kojim je bio tijesno povezan, Čosić je od privilegiranog komunističkog vjernika i zagovornika jugoslavenstva, postao posrednik između srpskih nacionalista i dogmatske struje unutar SKJ, te agresivni glasnogovornik srpskog nacionalnog pitanja. Na XIV sjednici Centralnog komiteta SK Srbije, održanoj krajem maja 1967. oštro je kritikovao politiku jačanja državnosti republika, naglašavajući da je to koncepcija primitivnog, birokratskog i siromašnog društva. Uočavajući da politička kretanja idu “neželjenim tokom”, nagovijestio je tada zaokret u politici Srbije, koji se dvije decenije kasnije i desio: “Ako u Jugoslaviji potraju i pobjede tradicionalne, odnosno nacionalističko-etatističke politike i partikularističke orijentacije... mogao bi se i u srpskom narodu razgoreti stari historijski cilj i nacionalni ideal – ujedinjenje srpskog naroda u jedinstvenu državu”. Čosić je govorio da je nakon Rankovićeve pada, svog govora na XIV-oj sjednici CK SK Srbije i isključenja iz SKJ, postao disident, opozicionar, da mu je dodijeljena “uloga žrtvenog jarca; kao i narodu kome pripadam”. Dragoljub Todorović je, međutim, nizom primjera nastojao da pokaže da je njegovo “opozicionarstvo” bilo zalaganje za još veću centralizaciju SKJ i društvenu uravnilovku, za više komunizma i unitarizma. Pitanja na kojima se Čosić razišao sa Titom su suštinski principi državne politike, kojom je Tito nastojao reformirati državu. Tito mu nije odgovarao jer je osujetio Rankovićeve puč i koncepciju srpske ideje Jugoslavije, što je prekinuo primjenu antistaljinističkog staljinizma, zalažući se za decentralizaciju i time za očuvanje Jugoslavije, u kojoj Srbi neće imati presudnu riječ. Nakon pada Rankovića, Čosić je Tita smatrao izdajnikom komunizma i revolucije, mada je o njemu 1961. pisao kao oličenju svega najuzvišenijeg, da treba titovski misliti i imati titovski stav. Nacionalizam izrasta na interesima. On nije cilj, već je sredstvo za dostizanje cilja. Srpski separatizam je razočarani hegemonizam. Srpski narod se bio identificirao sa Jugoslavijom, smatrajući je prevashodno svojom državom, zanemarujući da tu žive i drugi narodi.

Todorović konstatira da je Čosić, djelujući i kao opozicija, kao institucija paralelna zvaničnoj vlasti, zadržao političke stavove, opredjeljenja, u šta je počeo da vjeruje još od 1939. kao đak srednje poljoprivredne škole u Bukovu kod Negotina, produbio kao komesar Rasinskog partizanskog odreda, ilegalac u svom selu (gdje špijunira i otkriva neistomišljenike), urednik u “Mladom borcu”, funkcioner u SKOJ-u, Agitpropu, Centralnom komitetu, poslanik u Skupštini, povjerenik UDB-e i A. Ran-

kovića na Golom otoku, Budimpešti 1956, pisac Programa SKJ, putnik na "Galebu". Todorović ustvrđuje da je nesumnjivo Ćosićevo koautorstvo knjige *Slučaj Andrije Hebranga*, objavljene u Beogradu 1952, "koja od prve do poslednje rečenice sadrži samo laži bez ijednog autentičnog istinitog i tačnog podatka", a koju je potpisao Mile Milatović, general UDB-e i Hebrangov isljednik.

Nakon razlaza sa zvaničnom politikom Ćosić je iznašao druge forme i metode društvenog angažiranja. Prelaskom u opoziciju, kontrolira sve punktove, žarišta, koja su se stvarala i izazivala političke napetosti. Jezgro beogradskog opozicionog kruga, kako ga je definirao Ćosić, i kome on pripada od 1968, formiralo se i počelo agilnije djelovati pojavom časopisa "Praksis". Preko profesora *praksisovaca* i ljevičara inspirira, organizira i nadzire u junu 1968. studentske proteste u Beogradu. Bio je čovjek nesumnjivog autoriteta u srpskim intelektualnim krugovima. Todorović piše da je Meša Selimović zbog Ćosića napustio "naciju, grad, republiku, rodbinu". Ćosić je, pak, ocijenio da je Selimovića iz Bosne prognao "bosanski i muslimanski staljinizam. Bilo mu je teško i preteško u "teretnoj zemlji Bosni". Spasao se i provincijske zlobe i pakosti sredine, panjkanja i klevetanja malih i nemoćnih pisaca". Početkom 1970. Ćosić primjećuje da je jugoslovenstvo antisrpska ideologija, da je razorila srpski nacionalni identitet. To je bila osnova na kojoj se potom izgrađivao novi sistem vrijednosti. On je predsjednik Srpske književne zadruge (1969-1971) - središta nacionalističke opozicije koja se zalagala za odlaganje svih promjena do Titove smrti; redovni član SANU postaje 1977. kada u pristupnoj besjedi ističe da je "jugoslovenska država bila u suštini nepovoljna za Srbe", drži slovo koje se od tada nadalje interpretira mahom kroz samo jednu rečenicu: "Srbi su pobjednici u ratu, a gubitnici u miru"; učestvuje u radu tzv. Slobodnog univerziteta; započinje akciju oko pokretanja časopisa "Javnost". Utemeljitelj je i glavni protagonist tzv. "kamaraderije", koju odlikuje bliska i potpuno zatvorena grupa intelektualaca, povezanih zajedničkim interesima. U tu grupu se teško ulazi. Njena glavna karakteristika je međusobno pomaganje, promicanje njenih članova i sektaški odnos prema svima koji joj ne pripadaju. Koncept unitarne Jugoslavije prerasta u ideju o kulturnom jedinstvu srpskog prostora. Kada je, pak, o Srbima i srpskom narodu riječ, prema Ćosiću, ustvrđuje Todorović, za Srbe jednostavno važe jedni, a za ostale drugi kriteriji.

Ustav iz 1974. Ćosić je doživio kao kraj Jugoslavije, kao pokušaj potpune dezintegracije srpskog naroda. Tih godina uticaj Ćosića u SANU, gdje se nalazi dosta njegovih pristalica, naglo raste. SANU postaje uporište i centar paralelne vlasti, institucija u kojoj on i njegovi sljedbenici dominiraju. Početkom 80-ih godina organizira peticiju Srba sa Kosova, koju je potpisalo 215 srpskih intelektualaca. Kosovski Srbi su instrumentalizirani ne da bi se riješilo kosovsko pitanje, nego da bi se otvorilo srpsko pitanje u Jugoslaviji. U ulozi ključne figure u profiliranju opozicije, Ćosić djeluje na više kolosjeka: vrši pripreme za eventualne promjene Ustava, sprema

kampanju o ugroženosti srpskog naroda i stvara prostor za plasiranje “Memoranduma” - predložka “separatnog programa buduće samostalne države ujedinjenog srpstva sa teritorije čitave Jugoslavije”. Velika je ironija, životni i logički apsurd, da ličnost kao što je Ćosić, sa policijskom karijerom, piše Todorović, osnuje i predsjedava 1984. Odborom za odbranu slobode misli i izražavanja. Ćosićeva zalaganja za odbranu slobode misli slikovito je okarakterizirao Vlado Gotovac: “Dobrica Ćosić me brani tako da me ponizi svakim razlogom te odbrane. On mi pruža svoju superiornost kao zaštitu koja se ne služi silom, nego milošću, ako je to korisnije i uvredljivije. On me ne brani zato da umanjim ili osporim moju krivicu, da zaštitim moja prava, nego zato, da proslavi svoju velikodušnost”.

Ćosić je u definiranju srpskog nacionalnog programa imao, pored nekoliko akademika, ključnu ulogu. Kulminacija tog djelovanja bilo je donošenje “Memoranduma” 1986. koji predstavlja sažet, objedinjen, jasno formuliran kompletan Ćosićev politički program, pisan jezikom kvazi-teorijskih analiza, oslonjen na moć i upućen masi. Sredinom tih 80-ih godina, kada je još egzistirala Jugoslavija u kojoj su “žive li svi Srbi”, SANU je, naime, angažirala svoje najjače potencijale da napišu taj memorandum i ponude Srbima svoju viziju budućnosti za izlaz iz “inferiornog položaja”, identificirajući je kao “sudbinsko pitanje”, predviđajući “sudbonosne zadatke”. “Teologija smisla istorije” građena je po obrascu i potrebama pragmatičkih političkih ciljeva. Tekstovi akademika “memorandista”, koji su otvorili “srpsko pitanje” i ponudili projekte nacionalne homogenizacije, imali su u početku užu čitalačku publiku, ali su u “godinama raspleta” njihove teze bombardirale javnost sa stranica režimske i bulevarne štampe, iz elektronskih medija, ponavljane su na masovnim mitinzima, na “događanjima naroda”, naučnim skupovima, na pijacama i u kafanama. Njihove “istine” su brzo prihvatili i ponavljali neuki i nepismeni. SANU je proglašena za “kolektivnu pamet” koja će potom, pratiti i ocjenjivati realiziranje “projekta” u izvođenju režima Slobodana Miloševića. Srbija je proizvela Miloševića, a ne Milošević Srbiju. Iza njega je stala naučna, duhovna, vojna i politička elita. Ćosić je govorio da je Milošević najpopularnija ličnost srpskog naroda u 20. veku, da podržava njegov cjelokupni državni program, “iako ga u demokratskom smislu smatram nedovoljnim”. Milošević je proizvod vremena, sprege antikomunističkog i postkomunističkog nacionalizma. Nacionalizam je bio direktna posljedica unutrašnjeg birokratizma u društvu. Negirajući docnije odgovornost SANU za stvaranje “Memoranduma” i formuliranje programa koji je razbio Jugoslaviju, Ćosić će tvrditi da ti “kriptotitoisti i srbofobi uporno lažu i krivotvore taj dokument koji je bio kritika titoizma sa izuzetnom jugoslovenskom usmerenošću”.

Dobrica Ćosić se, nakon dvije decenije učestvovanja u zvaničnoj vlasti i moći, i dvije decenije rada, formiranja, upravljanja i vođenja paralelne vlasti, konačno odvažio da organizira narod, pokrene mase za osvajanje konkretne vlasti, odbranu socija-

lizma, i konačno rješenje srpskog nacionalnog pitanja po njegovoj viziji. Prvo je započeo sa Srbima sa Kosova. Nakon toga pomaže Miloševiću na pučističkom preuzimanju i učvršćivanju vlasti; biva 1990. aktivno uključen u stvaranje Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj i u BiH; stvara lidere - psihijatre dr. Jovana Raškovića i dr. Radovana Karadžića, i na kraju postaje prvi predsjednik treće Jugoslavije, tumačeći to svojim "patriotskim pokušajem" da se novom politikom preobrazila Srbija i srpski narod izvede iz izolacije, spasi sankcija. Evropejstvo i liberalizam smatrao je, pak, ideološkim floskulama, a pacifizam mirovnih pokreta smatrao nedemokratskim i nepatriotskim. Pisao je 1992. da treba "optimalno iskoristiti preimućstva zaostalosti", jer su "ona naš početni intelektualni kapital", ukazujući da treba "uvideti i imenovati preimućstva civilizacijske zaostalosti, a ona postoje, osobito u sferi ekonomije i urbanizacije. Naša današnja razvojna politika nije ih uvažavala". On tada objavljuje da je u malim nacijama prva moralna dužnost podređivanje pojedinca – zajednici, narodu, državi: "Srbin je čovek koji nije čovek ako nije Srbin, ako nema svest o narodu, bilo da ga slavi ili psuje". Rekli su da je jedva napisana surovija rečenica tih godina. Ćosić je dalje ustvrdio: "Laž je vid našeg patriotizma i potvrda naše urođene inteligencije. Lažemo stvaralački, maštovito, inventivno".

On je, prema Todorovićevom sudu, jednostavno umislio da ima modus za definitivno rješenje srpskog pitanja, da je našao formulu za rješenje svih srpskih problema i u toj fantaziji će istrajavati. Ćosić je prije raspada Jugoslavije iznosio da su Srbi na raskršću, da se srpsko pitanje ne može riješiti političkim sredstvima, već narodnim pokretom, borbom, revolucijom. To je, zapravo, bio poziv u rat i uvlačenje u projekte za koje nije bilo fizičkog potencijala. Ideologija o etničkoj državi svih Srba, uz snažno funkcioniranje populizma, ekskluzivizma, mitsko-poetske svijesti, fanatizirala je mase. On piše: "Istoricizam nije više idejna, filozofska koncepcija u književnosti i društvenim naukama, historicizam je prožeo i svakodnevicu, svačije mišljenje i razmišljanje o društvu i narodu, osvojio kuće, kafane, međuljudske odnose", tražeći u ostvarenju tog cilja potpuno jedinstvo: "Da bismo pobedili tolike neprijatelje, da bismo od ovog surovog sveta i pokvarene Evrope oteli nešto prava i pravde, moramo da mobilizujemo celokupne svoje umne, moralne i fizičke snage".

Ćosić je bio izuzetno oštar u sudovima o islamu i Bošnjacima. U julu 1972. zapisuje: "Zar nastajanje muslimanske nacije u Bosni nije legalizovanje najnižeg nagona tog tla? Nagona vere i verske mržnje, najrazornije sile u primitivnom društvu. Proglašavanje vere za naciju smatra se naprednošću, demokratijom, ideologijom samoupravnog socijalizma; dakle, taj, ideološki eksces dobija socijalističku legitimnost! To je Titova karta za nesvrstani svet; dokaz njegovog internacionalizma". Srbi su, po Ćosićevom pisanju iz 1989, bili najveća prepreka i najveći protivnik "turskim osvajanjima Balkana i Evrope, onaj protivnik koji im je naneo najveće vojničke poraze. Ali su Srbi pod Titom omogućili povratak i obnovu islama u Evropi". Preko

lista "Politika" Ćosić u januaru i julu 1991. sugerije da je "opstanak Jugoslavije utopija", da "Srbi nemaju nacionalni i demokratski razlog i pravo da sprečavaju Hrvate i Slovence da se otepe od Jugoslavije i stvore svoje samostalne države", ali istodobno ukazuje da oni "zasnivanje samostalnih država mogu da izvrše samo na svojim etničkim teritorijama", te ako "zasnivanje država vrše i aneksijom srpskih etničkih teritorija, oni će biti zavojevači i izazivači rata". Nalazeći u zajednici različitosti razloge sukoba, u pismu Kongresu srpskih intelektualaca u Sarajevu 26. marta 1992. godine, poručuje da se treba razdijeliti "da bismo uklonili razloge da se mrzimo i ubijamo". Onima koji to tako tumače, ostavljao se rat za razgraničenje. Iste godine piše: "Mi smo ponovo u XIX veku. Ponovo moramo da stvorimo svoju Srbiju. Moramo da stvorimo takvu Srbiju u kojoj će svi Srbi na planeti videti svoju otadžbinu", ukazujući dalje: "Ne težiti etnički čistoj Srbiji, ali osloboditi one koji se sa Srbima ne osećaju slobodnim i koji Srbima ograničavaju i zagađuju slobodu na njihovoj zemlji". Režim Slobodana Miloševića bio je koncentriran na osvajanje teritorija neprimjerene demografskom potencijalu, a ne na ujedinjenje svih Srba. Ćosićeve teze da "izlazak iz Jugoslavije mora da se plati", te da, ako nije mogla opstati multinacionalna Jugoslavija onda nije mogla ni multinacionalna BiH, imale su brojne sljedbenike.

Kao krivce za raspad Jugoslavije on će, poslovično neobjektivan, markirati elite svih nacija, sem Srba, koji nisu bili "ideološki opsednuti istorijom", već je "istorija sveta i Evrope opsela Srbe i sručila se na nas dovodeći nam u pitanje i goli opstanak". Za njega je srpski nacionalizam demokatičan, "a hrvatski i muslimanski su šovinističke ideologije koje su izazvale rat". Sa agresijom na BiH, intenzivirana je kampanja protiv Bošnjaka kao i protiv države Bosne i Hercegovine, koju je Ćosić, nazvao "istorijskom nakazom", upozoravajući na opasnost od "džihadskog karaktera rata u BiH" i od "islamskih fundamentalista koji žele da od Bosne stvore mostobran za ekspanziju islama u Evropu". Misao o "nakazi" preuzeo je od V. Dvornikovića koji je davno napisao da je Bosna pred 1463. bila "nakaza" od države. Ćosić će tvrditi da rat u BiH nisu započeli Srbi, već "Muslimani koji su hteli da stvore muslimansku državu". Nilsu Heldvigu Petersenu, predsjedniku Savjeta Evropske zajednice, piše da Srbi ne čine najteže zločine zato što takve zločine čine i drugi, a nije hrišćanski mjeriti težinu zla. Izražavaće nadu da će njegov "srpski" projekat budućnost opravdati.

On je i 1994. još uvijek vjerovao u mogućnost stvaranja ujedinjene srpske države, prepoznajući u krvoproliću u Hrvatskoj i BiH srpski oslobodilački rat. Stvaranje jedinstvene države srpskog naroda, po njegovom sudu, trebalo je ukinuti "naše ideološke antagonizme i raskole iz građanskog rata i Drugog svetskog rata... Dakle: nacionalno pomirenje izvršila je sama istorija". Egzodus Srba iz Hrvatske u ljeto 1995. najjasnija je, piše Todorović, i najistinitija posljedica Ćosićeve politike. Po-

sljednju deceniju XX stoljeća Ćosić će, tražeći spas u metafizičkoj apsolutizaciji srpskog duha, tumačiti kao vrijeme pravljenja nove srpske države koja se pomjerila na sjeverozapad. Ostajući u sferama “nacionalne slave” u vremenu srpskih poraza u Hrvatskoj i BiH, ustvrđuje u ljeto 1995. da “svaka predaja ne zaslužuje prezrenje”, da “kapitulacija nije nacionalna sramota”, ali da to jeste “kapitulacija pred Hrvatima i muslimanima” i da on na tu “sramotu i poraz” ne pristaje. Za njega je, prema ocjenama dr. Olivera Milosavljević, potpuno irelevantan individualan poraz pripadnika nacije, ukoliko nacija kao “individua” može nastaviti ka ostvarenju njegove pobjedničke “vizije”. Krajem 1998. govorio je da se, nakon svega, srpski narod integriše i homogenizuje, “sabija se i zaokružuje svoj životni prostor koji dobija etničke granice... zgušnjava se na svom životnom prostoru”, “primorani smo da stvaramo državu po sopstvenoj meri i snazi”. Ne pominje ipak koje su to granice, jer ih sve još uvijek smatrao otvorenim: “SAD i Evropa su nas kaznile okupacijom BiH”. Sredinom 1999. Ćosić će “zamoliti” Miloševića da podnese ostavku. Krajem te godine, polazeći od pretpostavki nevinosti i nužne odbrane, on dolazi do spasonosnog odgovora - “razbijena nam je država”, “osuđeni smo”, “proglašeni smo”, “pretrpeli smo”, “branili smo”, zaključujući da je “otkazao” historijski “um”, da srpski narod nije imao dorasle “predvodnike i političare”, i kao kruna svega, da je njegova politička odgovornost “kolektivna”. Savjetuje da treba ujediniti “crkvu i državu u brizi za srpski narod”, što je zapravo stari, organistički obrazac vladike Nikolaja Velimirovića o odnosu crkve i države. Krajem 2002. Haški tribunal uputio je poziv Ćosiću da se pojavi kao svjedok u procesu protiv Slobodana Miloševića, uz garanciju tužioca da “neće biti uhapšen za dela koja potpadaju pod jurisdikciju Tribunala pre, tokom i nakon razgovora”. Odgovorio je da ne može svjedočiti jer je star i bolestan. Ponavlja često: “Istorija nas je na kraju ovog veka porazila”. “Politika” u novembru 2003. prenosi njegove riječi: “Ja spokojno stojim pred sudom savremenika i istorije”. Prognozira, pak, da će bitna promjena srpskog položaja nastati sa promjenama evropske i svjetske konstelacije i neminovnim razbijanjem dejstvujućih monolita u globalnoj imperijalnoj strategiji.

Patološka Ćosićeva želja, ustvrđuje Todorović, za vlašću, za “usrećivanjem ljudi”, i njegova ideja da samo on može definitivno riješiti srpsko nacionalno pitanje, dovela je na kraju XX stoljeća srpski narod u inferioran položaj i izolaciju. Izostala je, kako ukazuju brojni analitičari, samorefleksija, posebno kada su u pitanju počinjeni masovni zločini. Ćosićeva argumentacija da bi insistiranje na vlastitoj odgovornosti “protivničkoj strani dalo argument da nas ucenjuje” inferiorna je u intelektualnom i moralnom pogledu. Bila mu je potrebna historija narisana crnim bojama da bi umirio svoju savjest, da bi se prikriji katastrofalni promašaji. Hobsbaum je primjetio u *Dobu extrema* da je možda najupadljivija karakteristika kraja XX stoljeća,

napetost između ubrzanja procesa globalizacije i nesposobnosti i društvenih ustanova i kolektivne svijesti ljudi da taj proces prihvate.

Nakon čitanja Todorovićeve knjige ostaje utisak da je Dobrica Ćosić sinonim za jedan dominantni, anahroni mentalni sklop u Srbiji krajem XX ali i početkom XXI stoljeća, da se ne radi samo o jednoj ličnosti, već o generacijama intelektualaca izraslih na jednoj problematičnoj ideologiji, u čijoj je suštini ostala i dalje upravo Ćosićeva misao. Na Balkanu ratovi u glavama generacija mentalno dugo traju i nakon svog fizičkog okončanja. Mentalitet se, kao i identitet, formira u procesima dugog trajanja. Zagovaranje ideologije “novog legalizma” i “demokratskog nacionalizma” u balkanskim uvjetima jeste naknadno pravdanje tribalizma. Karlo Sforca je napisao da, što su greške veće, što su njihove posljedice krvavije ili prijete da će biti takve, tim ljudi teže priznaju da su se prevarili. U pisanju historije postojanja i raspada Jugoslavije moraće se, imajući u obzir sve činjenice, prići sa više obazrivosti i znanja, uz ispitivanje odgovornosti dijela vodeće, kompromitirane srpske elite, svih onih koji su bili ideolozi ratne politike i zločina. Svako se mora suočiti sa istinom o sebi, kao preduvjetom samoosvješćivanja. Dr. Latinka Perović je upozorila kako bez pune svijesti, u prvom redu onih koji se smatraju “solju nacije”, o tome da su upravo oni napravili stratešku grešku, nema ni stvarnog preokreta u narodu. Davno je uočeno da su doktrinirani projektanti budućnosti isključivi - samo oni posjeduju istinu, što proizvodi nekrofilični svijet u kome se sve napada što je van zamišljene budućnosti. Oni nikada ne uče od drugih, oni hoće samo da podučavaju druge. ■

Safet Bandžović